

Platonizm i filozofia patrystyczna

Związkom platonizmu i myśli patrystycznej poświęcona jest nowa włoska seria wydawana pod redakcją G. Reale przez Ośrodek Badań Metafizycznych przy Uniwersytecie Sacro Cuore w Mediolanie (*Collana: Platonismo e filosofia patristica. Studi e testi*).

Podjęta problematyka jest niezwykle ważna i złożona. Filozofia platońska była bowiem szczególnie popularna w świecie pogańskim, kiedy rodziło się chrześcijaństwo. Ona też, spośród wszystkich doktryn antycznych, wywarła niewątpliwie najgłębszy wpływ na autorów patrystycznych. Charakterystyczne jest stanowisko Justyna Męczennika, który, poznawszy kolejno teorie głównych szkół filozoficznych, stwierdził, że nauka Platona, chociaż nie we wszystkim jest podobna do nauki Chrystusa, jest jej jednak najbliższa. Pisma Klemensa Aleksandryjskiego, Orygenesusa, św. Grzegorza z Nyssy czy św. Augustyna świadczą, że autorzy ci sięgali do filozofii platońskiej. Takie ogólne stwierdzenia są powszechnie przyjęte. Pozostają jednak pytania bardziej szczegółowe: Jak daleko sięgał wpływ platonizmu? Czy przemawiano z tej filozofii podstawowe koncepcje czy jedynie aparat pojęciowy? Czy nastąpiła "platonizacja" chrześcijaństwa czy też raczej "chrystianizacja" platonizmu?

Mówiąc o platonizmie, uwzględnia się nie tylko naukę Platona ale także jego duchowych spadkobierców, mianowicie tak zwaną Średnią Akademię (I w. przed Chr. – II w. po Chr.) oraz neoplatonizm III i IV wieku, którego najwybitniejszymi przedstawicielami są Ammoniusz Sakkas, Plotyn, Porfiriusz i Jamblich. Można też powiedzieć, zwłaszcza o neoplatonizmie, że był nie tylko systemem filozoficznym, ale również religijnym.

W mediolańskiej serii ukazało się dotychczas pięć tomów, wśród których przeważają przekłady dzieł wydanych wcześniej w innych językach, zaopatrzonych jednak dodatkowymi wstępami i komentarzem. Są to:

1. E. VON IVÁNKA, *Platonismo cristiano. Recezione e trasformazione del Platonismo nella Patristica*. Presentazione di G. Reale. Introduzione di W. Beierwaltes. Traduzione di E. Peroli, Milano 1992.

2. C. DE VOGEL, *Platonismo e Cristianesimo. Antagonismo o comuni fondamenti?* Introduzione di G. Reale. Traduzione, saggio complementare e appendici di E. Peroli, 1993.

3. W. VÖLKER, *Gregorio di Nissa filosofo mistico*. Traduzione dal tedesco e indici di C.O. Tommasi. Presentazione e traduzione dei testi greci di C. Moreschini, 1993.

4. P. HADOT, *Porfirio e Vittorino*. Presentazione di G. Reale, Traduzione di G. Girgenti, 1993.

5. E. PEROLI, *Il Platonismo e l'antropologia filosofica di Gregorio di Nissa. Con particolare riferimento agli influssi di Platone, Plotino e Porfirio*. Introduzione di C. Moreschini, 1993.

Dwie pierwsze prace omawiają ogólne zasady stosunku chrześcijaństwa i platonizmu. Ponownie stawiają starożytne pytanie, sformułowane przez Tertuliana: "Co mają wspólnego Ateny z Jerozolimą, co ma Akademia z Kościołem?". Tertulian odpowiadał na to pytanie w sposób radykalny: "Nie potrzeba nam ciekawości od przyjścia Jezusa Chrystusa, nie trzeba badań od pojawienia się Ewangelii". Mimo tej przestrogi, wielu autorów patrystycznych, starając się przemawiać językiem swoich czasów, korzystało z myśli antycznej w przekazie nauki chrześcijańskiej. Szeroką panoramę recepcji platonizmu w piśmiennictwie wczesnego chrześcijaństwa przedstawia E. von Ivánka, którego książka stanowiła podstawowe opracowanie na ten temat. E. von Ivánka wskazywał zarówno na recepcję jak i na przekształcenia starożytnych idei filozoficznych w pismach chrześcijańskich autorów.

Opracowanie C. de Vogel ma charakter bardziej polemiczny i jest ważnym głosem w debacie dotyczącej "odhelenizowania" chrześcijaństwa. Debatę tę wywołał Heinrich Dörrie, podkreślający absolutną sprzeczność między platonizmem i chrześcijaństwem, której nie można w żaden sposób przezwyciężyć ani złagodzić, bez szkody dla chrześcijaństwa. Wpływ platonizmu, według tego autora, prowadził do niebezpiecznej helenizacji dogmatów chrześcijańskich. Polemizując z tym stanowiskiem, Cornelia de Vogel przyznaje, że między filozofią grecką i chrześcijaństwem istnieją zasadnicze różnice; metafizyka platońska przedstawiała jednak narzędzie pojęciowe, które pozwoliło chrześcijaństwu bardziej siebie zrozumieć i wyrazić na poziomie racjonalnym. W myśli chrześcijańskiej platonizm nie tylko został przyjęty, ale doprowadzony do bardziej autentycznego i wyższego wymiaru. Te zasady pozytywnego wpływu platonizmu autorka stara się uzasadnić ukazując relację filozofii greckiej i biblijnego Objawienia w pismach Filona Aleksandryjskiego oraz w dziełach wielkich teologów chrześcijańskich czwartego wieku.

Trzy dalsze tomy mediolańskiej serii są poświęcone myśli poszczególnych autorów wczesnego chrześcijaństwa. P. Hadot opracował podłoże filozoficzne dzieł Mariusza Wiktoryna, wielkiego oratora neoplatonickiego nawróconego na chrześcijaństwo, wybitnego tłumacza pism neoplatoników na łacinę. Francuski badacz wyróżnił w chrześcijańskich dziełach Wiktoryna trzy grupy fragmentów "neoplatonickich" i kolejno je omawiał, wskazując na ich filozoficzną zależność od nurtu platońskiego (Platona, Plotyna, stoików, *Corpus Hermeticum* oraz od Porfiriusza). Cenną częścią pracy jest wydanie i omówienie nowo odkrytych fragmentów pism

Porfirusza, zwłaszcza zaginionego komentarza do platońskiego *Parmenidesa*. P. Hadot wykazuje, że od tego komentarza Porfirusza są zależne pisma Wiktoryna. Podkreśla też, że znajomość filozoficznego podłoża pism chrześcijańskiego filozofa i teologa pomaga lepiej zrozumieć wiele jego wypowiedzi.

Dwie prace mediolańskiej serii dotyczą pism Grzegorza z Nyssy, który jest uważany za twórcę teologii mistycznej, a także, wraz z Orygenesem, za największego filozofa greckiego epoki patrystycznej. Walther Völker w rozprawie wydanej po raz pierwszy w Wiesbaden w 1955 roku pod tytułem *Gregor von Nyssa als Mystiker*, omawia w sposób sytematyczny główne zagadnienia pojawiające się w pismach Grzegorza: pojęcie *pathos*, zasadę "upodobnienia się do Boga", koncepcję wolnej woli oraz kwestie ontologiczne. Polemizuje z J. Daniélou (zwłaszcza z jego podstawą pracą *Platonisme et théologie mystique. Essai sur la doctrine spirituelle de S. Grégoire de Nyssa*), który wprawdzie przyjmował, że platonizm jest zasadniczym elementem teologii mistycznej Grzegorza z Nyssy, ale zwracał uwagę bardziej na mistykę kapadockiego autora niż na jej podłożo filozoficzne. Uczony niemiecki zdecydowanie podkreśla wpływ platonizmu, uznając zależność Grzegorza z Nyssy od nauki Platona, Filona, Klemensa Aleksandryjskiego, Orygenesesa i Plotyna.

Natomiast E. Peroli poszukuje śladów platonizmu w antropologii filozoficznej Grzegorza z Nyssy, zawartej zwłaszcza w jego *Dialogu o duszy i zmartwychwstaniu* oraz w homiliach *O stworzeniu człowieka*. Omawia następujące problemy: naturę duszy, jej bezcielesność i nieśmiertelność, władze duszy i jej stosunek do ciała, kwestię zmartwychwstania i metempsychozy, wreszcie naukę o cnotach. Posiadając wielką znajomość pism platońskich, Enrico Peroli dowodzi ich wpływu na antropologiczną terminologię i koncepcje Grzegorza z Nyssy. Wskazuje jednak, że kapadocki autor w sposób niezwykle umiejętny i subtelny czerpał z antycznej filozofii, dostosowując jej idee do wykładu antropologii chrześcijańskiej. Mądrość, jak stwierdzał Grzegorz z Nyssy, winna być "wykupiona" z niewoli filozofii pogańskiej, by służyła do życia wzniosłego i cnotliwego.

Pięć pierwszych tomów mediolańskiej serii, których treść w niniejszej notce została jedynie zasygnalizowana, zostało znakomicie dobranych, by zarysować problematykę relacji chrześcijańskich autorów do filozofii pogańskiej. Z pewnością w serii pojawią się dalsze prace dotyczące wpływów platonizmu w pismach Klemensa Aleksandryjskiego, Orygenesesa, Proklosa, Augustyna czy Pseudo-Dionizego Areopagity (a poprzez dwóch ostatnich autorów także u Tomasza z Akwinu).

Ks. Józef NAUMOWICZ